

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Sytuacja finansowa klasztoru Paulinów w Topolnie w latach 1685-1818

Author: Jacek Szpak

Citation style: Szpak Jacek. (2019). Sytuacja finansowa klasztoru Paulinów w Topolnie w latach 1685-1818. "Magazyn Numizmatyczny" (Nr 45 (2019), s. 89-103).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

*Jacek Szpak***SYTUACJA FINANSOWA KLASZTORU PAULINÓW W TOPOLNIE
W LATACH 1685–1818****Zarys dziejów klasztoru paulinów w Topolnie**

Topolno to niewielka wieś leżąca obecnie w województwie kujawsko-pomorskim, a w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej w województwie pomorskim. Znajduje się tam niewielki barokowy kościół, w którym czczony jest obraz Matki Boskiej. Według legendy obraz ok. 1500 r. znaleziono na krze wiślanej. Ówczesni właściciele wsi, Konarscy umieścili obraz w swojej prywatnej kaplicy. Pierwszy, drewniany kościół powstał w 1583 r., natomiast murowany zaczęto wznosić z fundacji Adama Konarskiego w 1679 r.¹ Ostatnie prace zakończono w 1736 r.²

Parafię Topolnie za zgodą biskupa pomorskiego Piotra Tylickiego ufundował w 1606 r. chorąży pomorski Samuel Konarski. Pleban utrzymywał się z funduszu wypłacanego przez fundatora³. W 1685 r. proboszcz katedry warmińskiej Adam Zygmunt Konarski i jego brat Andrzej Konarski podkomorzy pomorski sprowadzili do Topolna paulinów⁴.

Kościół w Topolnie otrzymywał liczne dary w postaci ozdób, argenterii, wotów, bielizny kościelnej, alb i ornatów, dalmatyk, welów, baldachimów, itp. Szczególnie wiele darów przekazali: Elżbieta z

¹S. CHODYŃSKI: *Paulini w Polsce*. W: *Encyklopedia kościelna*. Wyd. M. Nowodworski. T. 18. Warszawa 1892, s. 497–500.

²J. ZBUDNIEWEK: *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*. „Nasza Przyszłość”. 31. 1969, s. 219; J. ZBUDNIEWEK: *Paulini wczoraj i dzisiaj*, „Studia Claromontana”. T. 25. 2007, s. 252–253.

³APByd. *Klasztor w Topolnie* I, s. 77–87; *Urzednicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*. Opr. K. Mikulski. Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 127 (poz. 829).

⁴J. ZBUDNIEWEK: *Katalog domów i rezydencji*..., s. 219; *Księga 2 obejmująca lata od 1663 do 1727*. Autor: o. Mikołaj Benger OSPE. W: *Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika*. T. 1. Opr. L. CHALUPKA. Częstochowa–Jasna Góra 2008, s. 580; J. ZBUDNIEWEK: *Paulini wczoraj i dzisiaj*..., s. 252–253. *Urzednicy Prus Królewskich*..., s. 132 (poz. 878).

Walewic Konarska, żona Andrzeja podkomorzego pomorskiego, Justyna Partheinowa, mieszcza z Chełmna i ród Denhoffów⁵.

Paulini prowadzili także parafię w Topolnie, a w latach 1710–1716 obsługiwali również kościół w Niewieście⁶. Przy parafii działał szpital posiadający własne źródła utrzymania⁷. Początkowo klasztor był drewniany. Murowany zaczęto wznosić w latach 1729–1742⁸.

Wojna północna (1700–17021) przyniosła duże straty klasztorowi. Ponownie duże straty materialne klasztor poniósł w 1765 r., kiedy to interweniujące w Rzeczpospolitej wojska rosyjskie zniszczyły folwark w Ciesleszynie⁹.

W wyniku I rozbioru w 1772 r. klasztor znalazł się pod panowaniem Prus, na obszarze Prus Zachodnich¹⁰. Prusacy szybko zaczęli ingerować w życie Kościoła polskiego. W 1775 r. wydano rozporządzenie, na mocy, którego w rejonach, gdzie protestanci nie mieli własnych świątyń i cmentarzy mieli być chowani na cmentarzach katolickich. W tym samym roku władze nakazały aby proboszczowie ubezpieczali budynki w towarzystwie ogniowym¹¹. W 1778 r. Prusacy nakazali duchowieństwu spisanie informacji dotyczących stanu majątkowego każdej instytucji kościelnej¹².

Administracja pruska zażądała również przekazania kapitału zapisanego dla szpitala działającego przy parafii w Topolnie. Pieniądze miały być zarządzane przez władze administracyjne¹³.

Klasztor z pewnością funkcjonował jeszcze w latach 1807–1810¹⁴. W 1816 r. Fryderyk Wilhelm III wydał rozkaz gabinetowy dotyczący

⁵APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 19–20, 24, 26.

⁶J. ZBUDNIEWEK: *Katalog domów i rezydencji...*, s. 219; J. ZBUDNIEWEK: *Paulini wczoraj i dzisiaj...*, s. 252–253; *Księga 2... Autor: o. M. Benger...*, s. 580; S. CHODYŃSKI: *Paulini w Polsce*. W: *Encyklopedia kościelna*. Wyd. M. Nowodworski. T. 18. Warszawa 1892, s. 497–500.

⁷APByd. Klasztor w Topolnie 21, s. 35, 39; APByd. Klasztor w Topolnie 13, s. 8–14; AJG 1565 (Konwent Topolno 1683–1803), s. 131–133; AJG 746, s. 191–192.

⁸J. ZBUDNIEWEK: *Księga 2... Autor: o. Mikołaj Benger...*, s. 580; *Księga III. Autor: o. Marcin Streska OSPEE*. W: *Roczniki zakonu św. Pawła Pierwszego pustelnika*. T. 2. Z uzupełnieniami obejmujący lata od 1727 do 1786. Częstochowa–Jasna Gra 2008, s. 42; S. CHODYŃSKI: *Paulini w Polsce...*, s. 497–500.

⁹APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 20, 36.

¹⁰H. KARBOWNIK: *Opodatkowanie dochodów duchowieństwa i dóbr kościelnych na ziemiach polskich w okresie zaborów 1772–1918*. Lublin 1998, s. 39–41.

¹¹APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 199.

¹²APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 234.

¹³APByd. Klasztor w Topolnie 21, s. 35, 39; APByd. Klasztor w Topolnie 13, s. 8–14; AJG 1565 (Konwent Topolno 1683–1803), s. 131–133; AJG 746, s. 191–192.

¹⁴APByd. Klasztor w Topolnie 28, s. 41, 51–54, 71.

kasaty klasztorów¹⁵. W wyniku tego aktu ostateczna kasata klasztoru w Topolnie nastąpiła w 1818 r.¹⁶.

Podstawy ekonomiczne klasztoru

Około 1638 r. wojewoda malborski Samuel Konarski przekazał parafii w Topolnie wieś Cielešzynek¹⁷. W momencie fundacji klasztoru przez Adama Zygmunta i Andrzeja Konarskich wraz z przejściem parafii paulini przejęli również wieś. Prawdopodobnie fundatorzy przekazali paulinom również jakieś działki we wsi Dąbrówka¹⁸.

W późniejszym okresie paulini otrzymywali jeszcze drobne działki ziemi, m.in. trzy łąki, las i plac¹⁹. Po rozbiorze w 1772 r. władze pruskie zaczęły dążyć do przejęcia dóbr ja Konarskich, wraz z przejściem parafii paulini przejęli również wieś. Prawdopodobnie fundatorzy przekazali r klasztornych i ostatecznie uczynili to ok. 1783 r.²⁰.

Liczebność konwentu wahała się od 3 do 10 zakonników, a średnia w latach 1685–1803 wynosiła 6 osób. Liczba zakonników zależała od możliwości utrzymania i od potrzeb duszpasterskich. Trzeba jednak pamiętać, że w klasztor prowadził gospodarstwo folwarczne, w którym zatrudniano czeladź. Liczba pracowników wahała się od 11 do 3, a średnia wynosiła 5 osób. Zatem łącznie w klasztorze trzeba było utrzymać 11 osób²¹.

¹⁵H. KARBOWNIK: *Opodatkowanie dochodów duchowieństwa...*, s. 77.

¹⁶J. ZBUDNIEWEK: *Katalog domów i rezydencji...*, s. 219; J. ZBUDNIEWEK: *Paulini wczoraj i dzisiaj...*, s. 252–253.

¹⁷APByd. Klasztor w Topolnie 2, s. 36–37; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 19–20, 24, 26. APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 61–74; Samuel Konarski chorąży pomorski 1608–1618, kasztelan gdański 1618–1626, wojewoda pomorski 1626–1629 i malborski 1629–1641, patrz: *Urzednicy Prus Królewskich...*, s. 91, 110, 127, 136 (poz. 427, 633, 830, 921).

¹⁸*Księga 2... Autor: o. Mikołaj Bengier...*, s. 580; AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 328.

¹⁹AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 328; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 8–14, 19–20, 24, 26–27, 61–74, 149, 373–374, 416, 422–428; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 11–13, 255–257.

²⁰AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 328; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 149, 416; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 11–13.

²¹APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 52, 60, 373, 122, 139, 186, 9–10, 18, 29; APByd. Klasztor w Topolnie 28, s. 119; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 211; APByd. Klasztor w Topolnie 12, s. 30; AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 330, 341, 3, 5, 9, 31, 57, 84, 97, 133, 151, 229, 389–390; AJG 1565 (*Konwent Topolno 1683–1803*), s. 59; AJG 535. APP. T. 5 (1677 – 1703), s. 675–676; AJG 536. APP. T. 6 (1703 – 1719), s. 320–322; AJG 537. APP. T. 7 (1719 – 1731), s. 356–366, 888–906; AJG 540. APP. T. 11b (1759 – 1771), s. 124–125, 218–225; AJG 543. APP. T. 13 (1789 – 1797), s. 16–18, 205–207; AJG 759. APP. T. 14 (1797 – 1807), s. 50; AJG 746, s. 29, 145–148.

Przychody klasztoru w Topolnie

Zachowane materiały dotyczące przychodów z gospodarki folwarcznej są nieliczne i pochodzą z lat 1736–1737, 1770–1771 i 1780. Jak wynika z tabeli nr 1, najwięcej uzyskano ze sprzedaży zboża, czynszów od chłopów i karczmarza oraz propinacji. Pozostałe kategorie przychodów nie odgrywały większej roli. Te nieliczne informacje mogą świadczyć o niewielkim znaczeniu gospodarki folwarcznej w przychodach finansowych. Sądzić należy zatem, że folwarki dostarczały przede wszystkim żywności i innych surowców potrzebnych w codziennym życiu zakonników oraz czeladzi.

Tabela 1. Przychody z gospodarki folwarcznej.

kategoria przychodów	kwota [złp.-gr.]	odsetek [%]
sprzedaż zboża	192,20	41,14
czynsze od poddanych	96,00	20,55
czynsz karczmarza	95,12	20,36
propinacja	77,00	16,48
niezidentyfikowane	4,00	0,86
hodowla	2,00	0,43
czynsz młynarza	0,13	0,03
ogółem	467,15	99,85

Źródło: AJG 1565 (Konwent Topolno 1683–1803), s. 82–87; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 212; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 75–76; APByd. Klasztor w Topolnie 11, s. 8–9.

Zapisy finansowe

Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych udało się ustalić, że klasztor paulinów w Topolnie oraz kościół parafialny otrzymały 57 zapisów finansowych. Jeden zapis pochodził z 1681 r., czyli jeszcze sprzed fundacji klasztoru paulinów. Został on zapisany na rzecz kościoła, a ponieważ paulini pełnili również posługę duszpasterską w parafii, także i tę kwotę włączono do ogólnej puli zapisów. Klasztor i świątynia w Topolnie otrzymały zapisy z zobowiązaniami, zapisy testamentowe, zapisy celowe przeznaczone na budowę klasztoru, na prace artystyczne w świątyni oraz działalność charytatywną, darowizny jednorazowe, wyderkafy oraz długi do odebrania. Poza tym przeorowie udzielali pożyczek, uzyskując ich zwrot w postaci wypłacanych do roku części pożyczonej kwoty. Zapisów dokonywała okoliczna szlachta, duchowni oraz osoby z niższych warstw społecznych, np. wdowa po karczmarzu z Grabowej, Tyłowa. Największą kwotę zapisali przedstawiciele rodziny Konarskich, fundatorów klasztoru (33 740 złp., 25,57% zapisanych kwot). znaczną sumę zapisała także Wiktoria Trzebuchowska wdowa po wojewodzie

inowrocławskim Szczawińskim (7000 złp., 5,30% zapisanych sum), Wiktoryna Mycielska (6000 złp. 4,55% zapisanych kwot), Jan Skarbek kasztelan inowrocławski (4200 złp., 3,18% zapisanych kwot), księżna Czetwertyńska (5400 złp., 4,09% zapisanych kwot) oraz paulin, o. Józef Elżanowski, który przekazał spadek po rodzicach (8000 złp., 6,06% zapisanych kwot). Zapisy były wpisywane do ksiąg grodzkich, czyli były uwierzytelniane w sensie prawnym²².

Najwięcej otrzymano zapisów wyderkafowych, których kwota wyniosła 70 704 złp. (53,58% zapisanych sum). Niestety luki w materiale archiwalnym uniemożliwiają dokładne określenie, czy były to wyderkafy wieczyste, czy czasowe. Wyderkafy najczęściej były zabezpieczane na dobrach ziemskich. Czasem ofiarodawcy zapisywali kwoty wyderkafu na określony cel, np. na budowę klasztoru. Należy sądzić, że w tym wypadku kwota była wypłacana dopóty nie ukończono prac budowlanych. Łącznie paulini z Topolna uzyskali zapisy na 131 969,06złp., a udokumentowane odsetki rocznie wynosiły 1469,15 złp. Była to więc kwota niewielka, która wynosiła zaledwie 1,11% zapisanych sum. Jednak trzeba pamiętać, że część dokumentacji nie zachowała się. Trzeba sądzić, że odsetki były zdecydowanie wyższe, ponieważ zgodnie z prawem mogły one sięgać 7% zapisanych sum. Z drugiej strony trzeba pamiętać, że nie zawsze wypłacano odsetki od zapisanych sum²³. Część pieniędzy nie była w ogóle wypłacona i nie pobierano od nich odsetek. Przykładem może być choćby zapis na 500 złp. dokonany przez Andrzeja i Elżbietę Konarskich w dniu 24 VI 1684 r. pieniądze zostały zabezpieczone na wsiach Miraków i Grodno. Ponieważ zapisodawcy nie posiadali gotówki oddali klasztorowi w 4-letnią dzierżawę obie wsie (24 VI 1685 r.–24 VI 1689 r.)²⁴.

²² AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 175, 329–330; AJG 1565 (*Konwent Topolno 1683–1803*), s. 1, 49–51, 67; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 19–20, 24, 26, 35, 42, 90–93, 98–102, 129–136, 378–379, 382–383, 385, 400–401, 403–404; APByd. Klasztor w Topolnie 2, s. 75–76, 88–90, 99–104; APByd. Klasztor w Topolnie 5, s. 57–58; APByd. Klasztor w Topolnie 6, s. 14; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 255–257; APByd. Klasztor w Topolnie 12, s. 86; APByd. Klasztor w Topolnie 13, s. 2–3, 9, 11, 33; APByd. Klasztor w Topolnie 18, s. 4–6, 9–10, 54–55; APByd. Klasztor w Topolnie 20, s. 4, 51–52, 62; S. CHODYŃSKI: *Paulini w Polsce...*, s. 497–500.

²³ APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 255–257; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 458–459.

²⁴ AJG 1565 (*Konwent Topolno 1683–1803*), s. 1, 49–51, 82–87. AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 175, 185, 329–330. AJG 1565 (*Konwent Topolno 1683–1803*), s. 1, 49–51, 67; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 19–20, 24, 26, 35, 42, 90–93, 98–102, 129–136, 378–379, 382–383, 385, 400–401, 403–404; APByd. Klasztor w Topolnie 2, s. 75–76, 88–90, 99–104; APByd. Klasztor w Topolnie 5, s. 57–58; APByd. Klasztor w Topolnie 6, s. 14; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 255–257; APByd. Klasztor w Topolnie 12, s. 86; APByd.

Po przejęciu Prus Królewskich przez Prusaków w 1772 r. zaczęły się poważne problemy z zatwierdzeniem zapisów dokonanych wcześniej. Do hipoteki pruskiej wpisano jedynie 8840 złp. zabezpieczoną na wsiach Mirakowo i Grodno²⁵.

Przychody z zakrystii

W 1736 r. zakrystia uzyskała 86,14 złp. Wszystkie opłaty uzyskano za pogrzeby²⁶. Natomiast w latach 1801–1802 zakrystia przyniosła 739,24 złp., w tym za udzielone chrzty, śluby oraz pogrzeby uzyskano 110,12 zł.²⁷ Łącznie zatem posługi religijne oraz ofiary wiernych przyniosły 826,08 złp.

Kompetencje za skonfiskowane przez państwo dobra ziemskie

Po 1772 r. władze pruskie odnosiły się niechętnie do zakonów, uważając je za siedlisko polskości, stąd bardzo niebezpieczne dla państwa pruskiego²⁸. Dlatego też Prusacy dążyli do całkowitego podporządkowania sobie Kościoła katolickiego²⁹. Już w 1778 r. Prusacy nakazali duchowieństwu spisanie informacji dotyczących stanu majątkowego każdej instytucji kościelnej³⁰.

Jeszcze w czerwcu 1772 r., a więc przed rozbiorem powołano komisję, która miała oszacować dochodowość dóbr kościelnych i szlacheckich. Prace trwały do 1774 r. i w ich efekcie powstał tzw. kataster fryderycjański. Komisja opracowała także wysokość kompetencji oraz podatków³¹.

Do pierwszych konfiskat dóbr klasztornych doszło już w latach 1772–1773, jednak klasztor topolniański utracił wieś Cieleśzynek

Klasztor w Topolnie 13, s. 2–3, 9, 11, 33; APByd. Klasztor w Topolnie 18, s. 4–6, 9–10, 54–55; APByd. Klasztor w Topolnie 20, s. 4, 51–52, 62; S. CHODYŃSKI: *Paulini w Polsce...*, s. 497–500.

²⁵ APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 134–136.

²⁶ AJG 1565 (*Konwent Topolno 1683–1803*), s. 82–87.

²⁷ AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 313–315, 329–330.

²⁸ E. M. ZIÓLEK: *Między tronem a ołtarzem. Kościół i państwo w Księstwie Warszawskim*, Lublin 2012, s. 30–32; J. WYSOCKI: *Kościół katolicki pod zaborem pruskim*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2. 1764–1945. Cz. 1. 1764 – 1918. Red. B. Kumor. Z. Obertyński. Poznań – Warszawa 1974, s. 153–154.

²⁹ J. WYSOCKI: *Kościół katolicki pod zaborem pruskim*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2. Cz. 1, s. 128–164; B. KUMOR: *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze pruskim w latach 1772–1815*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2. Cz. 1, s. 164–170; P. P. GACH: *Geografia strat zakonów polskich w końcu XVIII i XIX wieku*. Rzym 1980, s. 27–29.

³⁰ APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 234.

³¹ H. KARBOWNIK: *Opodatkowanie dochodów...*, s. 46–47.

między 1772 a 1783 r.³². Stąd też paulini otrzymywali tzw. kompetencje, czyli wynagrodzenie za skonfiskowane przez państwo dobra. Ich wysokość sięgała najwyżej 50% dochodów uzyskiwanych z ziemi³³.

W materiale archiwalnym zachowały się jedynie dwie wzmianki dotyczące kompetencji wypłacanych klasztorowi w Topolnie. W latach 1802 i 1806 wynosiły one 1600 złp.³⁴. Należy jednak sądzić, że wysokość przychodów z tego tytułu nie uległa zmianom. Przykładem może być klasztor jasnogórski, któremu wyliczono roczne kompetencje w wysokości 26 410,13 złp. i kwota ta nie uległa zmianie do 1864 r.³⁵.

Zwrot długów

Do przychodów należy również zaliczyć zaległości wobec klasztoru i kościoła parafialnego. W 1762 r. Jan Schelder pożyczył od przeora 1200 złp. i zobowiązał się do oddania tej kwoty w 5% ratach³⁶. Jednak on i jego spadkobierca, Chrystian zalegali ze spłatą 600 złp. i sprawa znalazła swój finał w sądzie w Świeciu, który w dniu 21 VIII 1788 r. wydał wyrok nakazujący spłatę zaległości w trzech ratach po 200 złp., do 11 XI 1789 r.³⁷.

Struktura przychodów

Z zachowanych materiałów archiwalnych udało się ustalić strukturę przychodów dla kwoty 100 755,28 złp., którą klasztor uzyskał w latach 1727–1806. Jak wynika z tabeli nr 2 najczęściej uzyskano z kompetencji, jeżeli uznamy, że były one wypłacane systematycznie co roku, w latach 1783–1818. Następną kategorią przychodów były darowizny jednorazowe i celowe przekazywane przez osoby prywatne. Znaczną kwotę uzyskano także z tytułu wypłaty odsetek z wyderkałów oraz zwrotu pożyczek. Natomiast przychody niezidentyfikowane zostały określone w źródłach jako „interesy”, ale nie sprecyzowano co pod tym pojęciem rozumieli zakonnicy prowadzący księgi finansowe. Pozostałe kategorie przychodów (przychody z zakrystii, zwrot długów, oraz przychody z gospodarki folwarcznej) nie odgrywały większej roli. Łącznie z tych kategorii uzyskano 2222,28 złp., co stanowiło 3,66% wszystkich określonych przychodów. Trzeba jednak pamiętać, że nie

³² AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 328; APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 149, 416; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 11–13.

³³ H. KARBOWNIK: *Opodatkowanie dochodów duchowieństwa ...*, s. 46–47; P. P. GACH: *Geografia strat zakonów polskich w końcu XVIII i XIX wieku*. Rzym 1980, s. 26.

³⁴ AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 313–315, 339.

³⁵ APCz. AMCz 200, s. 205–242.

³⁶ APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 90–91.

³⁷ APByd. Klasztor w Topolnie I 5, s. 49.

cała dokumentacja finansowa zachowała się i struktura przychodów mogła wyglądać nieco inaczej.

Tabela 2. Struktura przychodów klasztoru paulinów w Topolnie

kategoria przychodów	kwota [złp.-gr.]	odsetek [%]
kompetencje	56 000,00	55,58
darowizny	26 287,06	26,09
odsetki od zapisanych kwot	10 342,24	10,26
niezidentyfikowane	4437,00	4,40
przychody z zakrystii	1755,13	1,74
dlugi	1466,00	1,46
przychody z gospodarki folwarcznej	467,15	0,46
ogółem	100 755,28	99,99

Obliczenia własne na podstawie: AJG 1565 (Konwent Topolno 1683–1803), s. 67, 82–87; AJG 1641 (Prowincja Topolno 1687–1806), s. 175, 179, 185, 201, 313–315, 329–330, 339; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 75–76, 90–91, 458–459; APByd. Klasztor w Topolnie 2, s. 62, 107; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 212; APByd. Klasztor w Topolnie 11, s. 8–9; APByd. Klasztor w Topolnie 12, s. 86; APByd. Klasztor w Topolnie 13, s. 8–14; APByd. 15, s. 49; APByd. Klasztor w Topolnie 20, s. 4.

Średnie roczne przychody klasztoru w Topolnie ilustruje tabela nr. 3. Jak widać występowały znaczne różnice między poszczególnymi okresami. Przychody wahały się między 451 złp. a 5922/24 złp. Średnio uzyskiwano w ciągu roku 2133 złp. Trzeba jednak pamiętać, że podane wartości mają charakter orientacyjny.

Tabela 3. Średnie przychody roczne klasztoru paulinów w Topolnie w latach 1722–1806

okres	kwota [złp./gr.]	Wdj.	Wdl.
1722	1845/00	100,00	-
1725	297/00	16,10	16,10
1728-1731	2886/06	156,43	971,74
1736-1739	1636/00	88,67	56,69
1745-1748	451/00	24,44	27,57
1750-1753	2314/08	125,42	513,10
1801-1802	5922/24	320,99	255,92
1804-1806	1985/02	1078,59	33,52
średnia	2133/00	-	-

Obliczenia własne na podstawie: AJG 537, s. 479–480; AJG 758, s. 487; AJG 759, s. 303; AJG 1641, s. 179, 185, 201, 329–330, 346–347.

Wydatki klasztoru w Topolnie

Podatki

Po zajęciu Prus Królewskich władze pruskie wprowadziły nowe podatki. W Prusach Zachodnich wprowadzono podatki na wzór śląski.

Zakony posiadające ziemie miały płacić kontrybucję, czyli podatek gruntowy, który miał charakter podatku bezpośredniego. Jego wysokości wynosiła 50% czystego dochodu. Z kontrybucji zwolniono te instytucje, które miały do 4 łanów, pod warunkiem, że duchowni będą wierni Prusom. Z kontrybucji zwolniono także ziemie należącą do szpitali i instytucji religijnych mających charakter instytutów. Dokonano specjalnej lustracji wszystkich posiadłości kościelnych i ustalono dochody, wliczając w to również dziesięciny i inne przychody, z wyjątkiem dochodów z iurastolae. W dniu 27 X 1810 r. i 7 IX 1811 r. król pruski wydał zarządzenia, które likwidowały kontrybucję, a wprowadzały podatek gruntowy. Odtąd instytucje kościelne miały opłacać podatek w wysokości 20% czystego dochodu. Akcyzę płacili wszyscy wytwórcy produktów spożywczych i ich sprzedawcy w mieście. W dniu 24 V 1812 r. wydano edykt królewski, który wprowadzał podatek od majątku. W ten sposób opodatkowano wszelkie nieruchomości, ale z wyłączeniem majątków parafii, które prowadziły działalność społeczną³⁸.

W przypadku klasztoru w Topolnie, już w 1773 r. kamera Wojenno-Ekonomiczna nakazała zapłacić paulinom podatek hipoteczny w kwocie 600 złp. za wieś Cieleszynek. W przeciwnym wypadku władze zagroziły konfiskatą dóbr. Prawdopodobnie paulini nie byli w stanie zapłacić ten podatek ponieważ w 1783 r. Cieleszynek nie należał już do klasztoru³⁹.

Paulini musieli również płacić podatki pośrednie, czyli tabaczny oraz solny. Od 1729 r. na obszarze państwa pruskiego obowiązywał monopol państwowy w handlu solą. Ponadto w 1771 r. wprowadzono zakaz importu soli na obszar Prus. W przypadku tabaki i kawy również wprowadzono monopol państwowy⁴⁰.

Stawki podatku solnego i tabacznego były zróżnicowane w zależności od ilości zakupionego towaru. W latach 1790–1793 paulini z Topolna zapłacili podatek tabaczny w kwocie 195 złp. rocznie, w 1796 r. stawka wynosiła 58/02 złp., a w latach 1800–1803 rocznie trzeba było zapłacić 45 złp. Z kolei stawki podatku solnego w latach 1804–

³⁸H. KARBOWNIK: *Opodatkowanie dochodów duchowieństwa* ..., s. 52–56, 88–90; J. WĄSICKI: *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793–1806. Studium historycznoprawne*. Wrocław 1957, s. 132.

³⁹APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 11–13, 301; AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 328; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 149, 416.

⁴⁰R. KOWALCZYK: *Polityka gospodarcza i finansowa Księstwa Warszawskiego w latach 1807–1812*. Łódź 2010, s. 28–29, 52–53.

1805 wynosiły 30/09 złp. rocznie, a w 1807 r.: aż 390/14 złp. Łącznie w latach 1790–1806 paulini z Topolna zapłacili łącznie 1469/04 złp.⁴¹

Z zachowanego materiału wynika, że klasztor w Topolnie zapłacił co najmniej 1469/04 lub 2069/04 złp. podatków. Trzeba jednak pamiętać, że zapłacone podatki były prawdopodobnie wyższe, ale luki w materiale archiwalnym uniemożliwiają dokładne określenie ich wysokości.

Kontrybucje wojskowe

Klasztor musiał również uiszczać kontrybucje dla wojska operującego w rejonie. Na ten temat jednak zachowało się niewiele informacji. Wiadomo jedynie, że w 1765 r. wojska moskiewskie dokonały wielu zniszczeń w Cieleszynku. Brak jednak informacji o zagrabionych pieniądzech. Natomiast doszło do grabieży gospodarstwa folwarcznego⁴². Natomiast w październiku 1770 r. klasztor przekazał wojsku 18 gr. na gorzałkę⁴³.

Wydatki na prace remontowe, budowlane i artystyczne

Paulini z Topolna musieli wydawać znaczne kwoty na utrzymanie kościoła, klasztoru oraz zabudowań gospodarczych. Po zakończeniu wojny północnej trzeba było wyremontować wnętrze kościoła, a przede wszystkim ozdobić ołtarze. Na same prace złotnicze wydano wówczas 1229 złp. Z kolei w 1723 r. w Cieleszynku zbudowano dwór, niestety nie zapisano kwoty, którą wydano na ten cel⁴⁴.

1 w dniu VII 1736 r. zaczęto wznosić murowany klasztor. W latach 1736–1743 na ten cel wydano 12 244/11złp.⁴⁵. Z kolei w 1803 r. zamówiono u złotnika patenę oraz welon na obraz. Zamówienie kosztowało 21 złp.⁴⁶.

Zatem łącznie na cele budowlane, remontowe oraz artystyczne paulini z Topolna przeznaczyli 13 494/11 złp., z tym, że prawdopodobnie wydatki były większe, ale luki w materiale archiwalnym uniemożliwiają dokładne ich określenie.

Pomoc finansowa dla prowincji i władz centralnych zakonu

Klasztor w Topolnie w miarę swoich możliwości finansowych wspierał także władze prowincji i zakonu. W latach 1700–1807na

⁴¹ APByd. Klasztor w Topolnie 25, s. 5–12, 19, 22, 25, 27, 29.

⁴² APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 36.

⁴³ APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 212.

⁴⁴ APByd. Klasztor w Topolnie I, s. 22–23.

⁴⁵ AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 185, 191; AJG 1565 (*Konwent Topolno 1683–1803*), s. 82–87.

⁴⁶ AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 407–411.

potrzeby prowincjała przekazano 251 złp., na potrzeby definitorium generalnego 2 złp., na potrzeby prokuratora generalnego rezydującego w Rzymie 1 złp., na potrzeby kleryków studiujących na Skałce w Krakowie i w Warszawie 259 złp. oraz książki (1700 r.)⁴⁷. Łącznie zatem na potrzeby prowincji i zakonu klasztor w Topolnie przekazał 513 złp.

Wynagrodzenie dla czeladzi, służby i rzemieślników

Klasztor wypłacał czeladzi oraz rzemieślnikom za usługi wypłacał pieniądze. W lipcu 1769 r. w folwarku w Cieleszynie wypłacono łącznie 11 osobom 186/11 złp.⁴⁸. Z kolei w październiku 1770 r. rybakom za połów ryb wypłacono 5,06 złp.⁴⁹. Natomiast w 1802 r. wypłacono 396 złp., a w 1806 r. 413 złp.⁵⁰.

Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych ustalono, że klasztor w Topolnie wypłacił na pensję czeladzi oraz za usługi łącznie 1000/17 złp.

Wyderkafy

Administracja pruska w 1777 r. zażądała aby paulini z Topolna zwrócili władzom kwotę 400 złp. zapisanych dla szpitala parafialnego w Topolnie. W przeciwnym wypadku zagrożono egzekucją wojskową. Zakonnicy ratując się przed stratami, które byłyby spowodowane przez działania wojska, złożyli deklarację, że dług oddadzą w późniejszym terminie. Nie obyło się jednak bez brzęczących argumentów przekazanych urzędnikom⁵¹.

Splata tej kwoty i odsetek od niej ciągnęła się do początku XIX w. Ostatecznie przeor, o. Wincenty Bakielski w 1803 r. zapłacił odsetki i przekazał kapitał, o łącznej wysokości 1056 złp.⁵².

Zakup żywności i napojów oraz innego asortymentu

W zachowanym materiale archiwalnym znajduje się niewiele informacji dotyczących zakupu żywności i napojów. Może to świadczyć o samowystarczalności folwarku prowadzonego przez klasztor. Jednak trzeba pamiętać, że paulini kupowali sól i tabakę, ponieważ płacili

⁴⁷ AJG 535. APP. T. 5 (1677 – 1703), s. 767, 815; AJG 536. APP. T. 6 (1703 – 1719), s. 673, 749 – 750; AJG 537. APP. T. 7 (1719 – 1731), s. 350 – 351, 483 – 484, 920 – 921, 1245 – 1247; AJG 540. APP. T. 11b (1759 – 1771), s. 24 – 25, 267, 354; AJG 758. APP. T. 10 (1745 – 1758), s. 808; AJG 759. APP. T. 14 (1797 – 1801), s. 309 – 310.

⁴⁸ APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 211.

⁴⁹ APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 212.

⁵⁰ AJG 1641 (*Prowincja Topolno 1687–1806*), s. 330, 341.

⁵¹ APByd. Klasztor w Topolnie 21, s. 35, 39.

⁵² APByd. Klasztor w Topolnie 13, s. 8–14; AJG 1565 (*Konwent Topolno 1683–1803*), s. 131–133; AJG 746, s. 191–192.

podatki od tych produktów. Stąd też wydatki na żywność były zapewne wyższe od tych, które widnieją w zachowanych rachunkach.

W 1769 r. na zakup żywności i wina wydano 6/21 złp., a w 1771 r. 12/10 złp. Natomiast za 5/13 złp. kupiono świece dla oświetlenia kościoła i klasztoru⁵³. Z kolei w 1809 r. na zakup mięsa przeznaczono 150 złp. Na początku XIX w. również na zakup nieokreślonych produktów w Bydgoszczy wydano 109/10 złp.⁵⁴. Łącznie w tej kategorii wydano 277/03 złp.

Struktura wydatków

Strukturę wydatków klasztoru w Topolnie ilustruje tabela nr 4. Jak widać najwięcej wydano na prace budowlane, remontowe i artystyczne w świątyni i klasztorze. Drugą w kolei kategorią wydatków były podatki, a następnie wyderkaf oraz pensje dla czeladzi, służby kościelnej i wynagrodzenie za usługi. Najmniej wydano na prowadzenie spraw w urzędach pruskich oraz na kontrybucje wojskowe. należy jednak podkreślić, że zachowany materiał jest niekompletny i struktura wydatków mogła wyglądać nieco inaczej.

Tabela 4. Struktura wydatków klasztoru paulinów w Topolnie.

kategoria przychodów	kwota [złp./gr.]	odsetek [%]
cele budowlane, remontowe i artystyczne	13 494/11	75,15
podatki	1469/00	8,18
wyderkafy	1056/00	5,88
pensje	1000/17	5,57
na potrzeby prowincji i zakonu	513/00	2,86
żywność, napoje, świece	283/24	1,58
administracyjne i kontrybucje wojskowe	140/17	0,78
ogółem	17 957/13	100,00

Obliczenia własne na podstawie: AJG 1641, s. 185, 191, 330, 341, 407–411; AJG 1565, s. 82–87; AJG 535, s. 767, 815; AJG 536, s. 673, 749–750; AJG 537, s. 350–351, 483–484, 920–921, 1245–1247; AJG 540, s. 24–25, 267, 354; AJG 758, s. 808; AJG 759, s. 309–310; APByd. Klasztor w Topolnie 1, s. 22–23, 28; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 211–212; APByd. Klasztor w Topolnie 13, s. 8–14; APByd. Klasztor w Topolnie 16, s. 15, 51; APByd. Klasztor w Topolnie 18, s. 41; APByd. Klasztor w Topolnie 25, s. 5–12, 19, 22, 25, 27, 29.

Poniżej, w tabeli nr 5 przedstawiono średnie roczne wydatki w klasztorze w Topolnie. Podobnie jak w przypadku przychodów widać znaczne różnice w wysokości wydatków. Ich wysokość wahała się od

⁵³ APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 212.

⁵⁴ APByd. Klasztor w Topolnie 16, s. 15, 51; APByd. Klasztor w Topolnie 9, s. 211.

46/09 złp. do 7860/26 złp., a średnio w ciągu roku wydawano 2371 złp. Jednak podane dane mają charakter orientacyjny.

Tabela 5. Średnie wydatki roczne klasztoru paulinów w Topolnie w latach 1722–1806.

okres	kwota [złp./gr.]	Wdj.	Wdl.
1722-1723	2298/00	100,00	-
1725	177/00	7,70	7,70
1728-1731	2903/05	126,33	1640,11
1736-1739	2408/05	104,79	82,95
1745-1748	46/09	2,01	1,91
1750-1753	2044/03	88,95	4434,87
1781	535/00	23,28	26,17
1801-1802	7860/26	342,05	1469,21
1804-1806	2671/12	116,24	33,98
średnia	2371/00	-	-

Obliczenia własne na podstawie: AJG 537, s. 479–480; AJG 758, s. 487; AJG 759, s. 303; AJG 1641, s. 179, 185, 201, 329–330, 346–347; APByd. Klasztor w Topolnie 2, s. 62.

Bilans finansowy klasztoru w Topolnie

W tabeli nr 6 przedstawiono bilans finansowy klasztoru w Topolnie. Jak widać z reguły klasztor osiągał deficyt (5 razy), natomiast nadwyżki uzyskano tylko dwukrotnie. Deficyt wahał się między 53/01 złp. a 2314/14 złp., a nadwyżki wyniosły 810/14 złp. i 1215/03 złp. Ogółem w latach 1722–1806 klasztor w Topolnie uzyskał 31 562/26 złp., a wydatki wyniosły 34 925/15 złp. Zatem deficyt wyniósł 3362/19 złp. Trzeba jednak pamiętać, że podane dane mają charakter orientacyjny. Zachowany materiał archiwalny bowiem nie jest zbyt liczny.

Tabela 6. Bilans finansowy klasztoru paulinów w Topolnie w latach

okres	przychody [złp./gr.]	wydatki [złp./gr.]	bilans finansowy [złp./gr.]
V 1722-I XI 1723	2767/00	3447/00	-680/00
1728-1731	8657/17	8710/18	-53/01
1736-1739	4909/00	7223/14	-2314/14
1745-1748	1353/00	137/27	+1215/03
1750-1753	6943/23	6133/09	+810/14
30 IX 1801-8 V 1802	2961/12	3930/13	-969/01
1804-1806	3971/04	5342/24	-1371/20
ogółem	31 562/26	34 925/15	-3362/19

Źródło: AJG 537, s. 479–480; AJG 758, s. 487; AJG 759, s. 303; AJG 1641, s. 179, 185, 201, 329–330.

Zakończenie

Klasztor paulinów w Topolnie został ufundowany w 1685 r. Podstawa utrzymania nowej fundacji był folwark znajdujący się we wsi Cielešzynek oraz zapisy finansowe, które przynosiły przychód roczny. W 1772 r. klasztor znalazł się pod panowaniem pruskim, co w znaczny sposób utrudniło funkcjonowanie placówki. Władze pruskie bowiem skonfiskowały wieś Cielešzynek, a zapisane kwoty zostały wpisane do hipoteki w niewielkim wymiarze.

Źródłami przychodów były: dochody z folwarku, odsetki od zapisów kapitałowych, przychody z zakrystii (ofiary, opłaty iurastolae), kompetencje za skonfiskowane przez państwo dobra ziemskie oraz zwrot długów. Największą rolę w przychodach klasztorów odgrywały kompetencje, darowizny oraz odsetki od kapitałów. Średnio roczne dochody wynosiły 2133 złp.

Paulini z Topolna uzyskane środki wydawali na: opłacenie podatków, kontrybucje wojskowe, wydatki na prace remontowe, budowlane i artystyczne, na pomoc finansowa dla prowincji i władz centralnych zakonu, pensje dla czeladzi i wynagrodzenie za usługi, wyderkafy, na zakup żywności i napojów oraz innego potrzebnego asortymentu. Najwięcej wydawano na cele budowlane, remontowe i artystyczne, na opłacenie podatków, na wypłatę odsetek wyderkafowych oraz na pensje dla służby i rzemieślników. średnio roczne wydatki wynosiły 2371 złp.

Z reguły klasztor w Topolnie uzyskiwał deficyt finansowy. Ogółem w latach 1722–1806 klasztor w Topolnie uzyskał 31 562/26 złp., a wydatki wyniosły 34 925/15 złp. Czyli deficyt wynosił 3362/19 złp. Jak więc widać sytuacja finansowa klasztoru w Topolnie nie była dobra. Trzeba jednak pamiętać, że podane dane mają charakter orientacyjny, ponieważ zachowany materiał archiwalny jest nieliczny.

Wykaz skrótów

AJG–Archiwum Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie

AMCz–Akta Miasta Częstochowy

APByd.–Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

APCz.–Archiwum Państwowe w Częstochowie

APP.–ActorumProvinciaePolonae (Akta Polskiej Prowincji Paulinów)

Cz.–część

o.–ojciec, kapłan zakonny

poz.–pozycja

s.–strona

T.–tom

Klasztor paulinów w Topolnie został ufundowany przez proboszcza katedry warmińskiej Adam Zygmunta Konarskiego i jego brata Andrzeja Konarskiego, podkomorzego pomorskiego w 1685 r. Paulini prowadzili również działalność duszpasterską w parafii. Podstawą utrzymania klasztoru i parafii był folwark znajdujący się we wsi Cieleszynek, która została zapisana parafii w 1638 r. przez wojewodę malborskiego Samuela Konarskiego. Ponadto klasztor i parafie otrzymały liczne zapisy finansowe w postaci darowizn jednorazowych lub zapisów wyderkafowych.

Przychody pochodziły z ofiar, opłat iurastolae, kompetencji za skonfiskowane przez państwo dobra ziemskie oraz zwrot długów. Największą rolę w przychodach klasztorów odgrywały kompetencje, darowizny oraz odsetki od kapitałów.

Uzyskane środki wydawano na: opłacenie podatków, kontrybucje wojskowe, wydatki na prace remontowe, budowlane i artystyczne, na pomoc finansową dla prowincji i władz centralnych zakonu, pensje dla czeladzi i wynagrodzenie za usługi, wyderkafy, na zakup żywności i napojów oraz innego potrzebnego asortymentu. Najwięcej wydawano na cele budowlane, remontowe i artystyczne, a także na opłacenie podatków, na wypłatę odsetek wyderkafowych.

Sytuacja finansowa klasztoru była niestabilna i z reguły uzyskiwano deficyt finansowy. Ogółem w latach 1722–1806 klasztor w Topolnie uzyskał 31 562/26 złp., a wydatki wyniosły 34 925/15 złp. Czyli deficyt wynosił 3362/19 złp. Jak więc widać sytuacja finansowa klasztoru w Topolnie nie była dobra. Trzeba jednak pamiętać, że podane dane mają charakter orientacyjny, ponieważ zachowany materiał archiwalny jest nieliczny.

Monastery in Topolno

The monastery of Pauline Fathers in Topolno was sponsored by the parish priest of the Warmia minster Adam Zygmunt Konarski and his brother Andrzej Konarski, chamberlain or Pomerania. The Pauline Fathers were also providing religious activities in the parish. The basis of the monastery and parish income was the farm in Celestyniek, a village donated to the Pauline Fathers in 1638 by the Malbork voivode Samuel Konarski.

Among the sources of income were offerings, iura stolae, compensations for the goods confiscated by Prussia, and collection of debts. The biggest part of income was generated by the above mentioned compensations, as well as donations and capital interest. The generated income was spent on taxes, war contributions, maintenance and construction works, art, financial help for the provinces and central management of the monastery, salaries for the monastery staff, payments for various services, repayments, as well as on simple resources like food and beverages. Majority was spent on constructions, renovations and artistic works, as well as for paying taxes and covering the interest of repayment.

The financial situation of the monastery was unstable and, in general, expenses exceeded the income. Between 1722 and 1806 the monastery in Topolno received 31 562,26 zloty, and its expenses amounted to 34 925,15 zloty. Thus, the deficit was 3361,19 zloty in total, which proves how poor the financial situation of the monastery was. One needs to remember, however, that the provided data are approximate, because of the scarceness of the available historical data.